

УДК 81'42:821.133.1-312.9

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ У ТВОРЧОСТІ Б. ВЕРБЕРА

Кривенець І.В., аспірант кафедри
теорії, практики та перекладу французької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

На матеріалі фрагментів прозових творів французького письменника Бернара Вербера нами було досліджено мовне втілення соціального конфлікту, зокрема, в соціально неоднорідному середовищі. Здійснений соціолінгвістичний аналіз у поєднанні з лексико-семантичними методами виявив зумовленість характеру мовлення й мовної поведінки індивідів типом виконуваної ним соціальної ролі.

Ключові слова: соціальний конфлікт, мовні засоби, соціолінгвістичний аналіз, соціальна роль, мовлення, мовна поведінка, комунікація.

На материале фрагментов прозаических сочинений французского писателя Бернара Вербера нами было исследовано языковое воплощение социального конфликта, в частности, в социально неоднородной среде. Выполненный социолингвистический анализ в сочетании с лексико-семантическими методами обнаружил обусловленность характера речи и речевого поведения индивидов типом выполняемой ими социальной роли.

Ключевые слова: социальный конфликт, языковые средства, социолингвистический анализ, социальная роль, речь, языковое поведение, коммуникация.

Kryvenets I.V. LINGUISTIC EXPRESSION OF SOCIAL CONFLICT IN THE WORK OF B. WERBER

On the material of the fragments of the prose works of the French writer Bernard Weber we investigated the linguistic embodiment of the social conflict, in particular in a socially heterogeneous environment. The conducted sociolinguistic analysis in combination with lexical and semantical methods revealed the conditionality of the character of speech and linguistic behavior of individuals by the type of social role that he performed.

Key words: social conflict, linguistic means, sociolinguistic analysis, social role, speech, linguistic behavior, communication.

Підходи до вивчення художнього тексту є різновекторними, застосовується найширший спектр наукових методів для дослідження лінгвокогнітивного, лексико-семантичного, комунікативного, прагматичного та інших аспектів. Нові напрями та методи дослідження в соціолінгвістиці розвивають наразі такі вітчизняні науковці, як М.О. Олікова, Л.Т. Масенко, Р.П. Зорівчак, В.Ю. Михальченко, С.О. Швачко та ін. Соціокультурна парадигма лінгвістичних досліджень, які присвячено вивченню різножанрових текстів, зокрема творів художньої літератури, не втрачає своєї актуальності серед сучасних мовознавців, що зумовлює вибір теми нашої наукової розвідки.

Мета дослідження полягає у визначенні мовних засобів вираження соціальних конфліктів та напруження в художньому творі.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) описати соціальну диференціацію мови, зокрема художньої;
- 2) визначити мовні особливості індивіда, що відображають його соціальний статус;
- 3) уточнити визначення соціального конфлікту, яке розуміється в роботі;
- 4) визначити і систематизувати мовні засоби вираження соціальних конфліктів і напруження у творах Б. Вербера.

Об'єктом дослідження виступають соціальні конфлікти в художній прозі Бернара Вербера.

Предмет дослідження становлять мовні засоби вираження соціальних конфліктів та напруження у творах Б. Вербера.

Матеріалом дослідження слугують твори французького письменника-фантаста Бернара Вербера, а саме романи «Les Fourmis», «Les micro humains», «Paradis sur mesure».

Послугуючись словниковою статтею, термін «конфлікт» – це: 1) зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка; 2) ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички; 3) суперечність, сутичка, покладена в основу сюжету художнього твору» [8]. Тож у нашій роботі під соціальним конфліктом ми розуміємо гостру суперечку, підґрунтям якої є розбіжності в поглядах між людьми різних ланок суспільства.

Соціальне середовище, в якому відбувається комунікація, визначає правила використання мовних засобів. У звичайній мовця обставинах можливе певне відхилення від нормативних форм мовлення, тоді як у незвичному він зобов'язаний ретельніше дотримуватись правил спілкування для уникнення комунікативної невдачі [2]. Для успішної комунікації необхідним є своєрідне взаємне пристосування учасників комунікативної ситуації. Воно може стосуватися: 1) набору мовних засобів; 2) правил їх використання в даній ситуації; 3) тактик мовного спілкування; 4) під час контактного спілкування – його невербальних компонентів (жестів, міміки, рухів тіла тощо). Для всіх чотирьох типів комунікативного пристосування має значення відмінність комунікантів за ознакою «свій / чужий» та «вищий / нижчий» (у деякій соціальній або віковій ієрархії).

У творчому доробку французького письменника Бернара Вербера соціальні конфлікти та напруження описані особливо часто, адже автор затятий борець за соціальну, релігійну, гендерну рівність, а також захисник природи та прихильник екологічно безпечного способу життя. Тож учасниками соціальних конфліктів у його творах можуть бути підлеглі та їх керівники, заможні та бідні люди, представники різних рас, національностей, релігійних вірувань, люди похилого віку та молодь, а враховуючи жанрові особливості наукової фантастики та фентезі, – навіть прибульці, тварини, комахи, рослини, боги давньогрецької міфології тощо.

Соціально зумовлена варіативність мовних засобів виявляється навіть у такій підсистемі національної мови, як літературна. У нашій роботі ми розглядаємо текст, зокрема художній, як «результат спілкування (інтерації та трансакції), зі своєю структурно-мовною складовою і одночасно кінцевою реалізацією; структуру, в яку втілюється «живий» дискурс після свого завершення» [1, с. 163]. Досліджуючи мовлення дійових осіб художнього твору, ми зосереджуємо особливу увагу на соціальних чинниках, які виступають в якості детермінантів мовної поведінки індивідів. Варіативні засоби мовлення героїв залежать від їх віку, роду занять, рівня і характеру освіти, походження, соціального статусу тощо.

На сторінках художнього простору сучасного французького письменника-фантаста Бернара Вербера нерідко висвітлюються такі гострі соціальні проблеми, як війна, забруднення екології, релігійні чвари, гендерна нерівність; автор ставить питання виникнення людства, світу, існування Бога. Таке широке коло інтересів письменника, втілене мовними засобами в його текстах, відзеркалює проблеми сучасного світового суспільства та породжує чисельні дискусійні теми, що викликає емоційне напруження персонажів та навіть конфлікти.

Наприклад, у романі «Les Fourmis» зустрічається епізод, в якому начальниця поліції сварить свого підлеглого за невдало проведену спецоперацію, під час якої загинув молодий поліціант:

Je vous avais dit de le lourder, et maintenant je le découvre en vedette posthume. Vous ktes complètement givré! Qu'est-ce qui vous a pris d'envoyer quelqu'un d'aussi peu expérimenté sur une affaire aussi grave ?

– Galin n'est pas inexpérimenté, c'est même un excellent élément. Mais je crois que nous avons sousestimé l'affaire...

– Les bons éléments sont ceux qui trouvent les solutions, les mauvais sont ceux qui trouvent les excuses.

– Il existe des affaires où même les meilleurs d'entre nous...

– Il existe des affaires où même les plus mauvais d'entre vous ont un devoir de réussite. Aller repêcher un couple dans une cave fait partie de cette catégorie.

Je m'excuse mais...

– Vos excuses vous savez où vous pouvez vous les mettre, mon beau ? Vous allez me faire le plaisir de retourner au fond de cette cave et

de m'en sortir tout le monde. Votre héros Galin mérite une sépulture chrétienne. Et je veux un article élogieux sur notre service avant la fin du mois.

– Et pour...

– Et pour toute cette histoire! Et je veux que vous teniez votre bec ! Vous ne ferez tout le foin avec la presse qu'une fois cette affaire bouclée. Vous prenez si vous le voulez six gendarmes et du matériel de pointe. C'est tout.

– Et si...

– Et si vous vous plantez, comptez sur moi pour vous gâcher votre retraite! [2, с. 146].

У наведеному уривку дуже чітко прослідковується характер взаємозв'язків між мовними засобами і соціально неоднорідним становищем мовців. Саме асиметричність соціальних ролей учасників цієї розмови зумовлює вибір таких лексичних одиниць, як *dire v.tr.* (*Je vous avais dit*) – «говорити» та *vouloir v.tr.* (*je veux*) – «хотіти», які мають семантичне навантаження наказу, розпорядження. Начальниця демонструє зверхнє ставлення до свого підлеглого, використовуючи такі принижуючі вислови: *Vous ktes complètement givré* (Ви зовсім з глузду з'їхали); *Vos excuses vous savez où vous pouvez vous les mettre* (Знаєте, куди я вам скажу діти ваші вибачення); *Et je veux que vous teniez votre bec* (Я хочу, щоб ви закрили свого рота). Керівниця насичує своє мовлення такими стилістичними засобами, як антитеза: *Les bons éléments sont ceux qui trouvent les solutions, les mauvais sont ceux qui trouvent les excuses; les meilleurs d'entre nous – les plus mauvais d'entre vous*; епіфора – повторення вживання останніх слів, словосполучень або синтаксичних конструкцій співрозмовника на початку своєї репліки. Використання таких мовних засобів, зокрема стилістичних прийомів, насичує мовлення персонажів емоціями, додає йому експресивності та ще більше виявляє мовленнєві відмінності мовців, які належать до різних соціальних ланок. Щодо синтаксичних особливостей цієї розмови, можна відмітити незакінчені речення в підлеглого (*Il existe des affaires où même les meilleurs d'entre nous...*), який намагається виправдовуватись, але його постійно перебиває начальниця, для мовлення якої характерні складні розгорнуті речення (*Je vous avais dit de le lourder, et maintenant je le découvre en vedette posthume*), наказовий спосіб дієслів (*...je veux un article...*), а також вживання теперішнього та майбутнього часів, що виражають наказ, веління (*Et je veux que vous teniez votre bec ! Vous ne ferez tout le foin avec la presse*).

На нашу думку, соціальний конфлікт (напруження) в прозовому творі може виражатися не лише в діалогічному мовленні персонажів, а й у монологічному або внутрішньому. Типовими для стилю Б. Вербера є так звані ставлення в основний текст твору окремих частин, які не мають стосунку до сюжету, проте відіграють певну прагматичну роль у когнітивному осмисленні авторського задуму та його концептуальної моделі світу.

MOYEN-ORIENT: Nouveau massacre de pilerins sunnites en Irak, pris de la ville de Kerbala, perpétré par un groupe de chiites.

Les tueurs s'étaient déguisés en policiers et avaient installé un faux barrage de contrôle. Ils ont arrêté quatre bus de pèlerins se rendant à La Mecque, ont fait descendre les passagers et les ont égorgés un par un. Les femmes, les vieillards et les enfants n'ont pas été épargnés. On compte plus de 430 victimes [1, с. 19].

Письменник використовує у творі епізод із телевізійних новин, де показано нещодавній збройний напад на палестинців в Іраку здійснений групою шиїтів. У наведеному уривку вжито такі лексичні одиниці, як *massacre n.m.*, *les tueurs n.m.pl.*, *barrage de contrôle n.m.*, *égorger v.tr.*, *ne pas épargner v.tr.*, *victimes n.f.*, спільною семою яких є війна та жорстокість. Використання лексики, що належить до військової тематики, вживання емоційно забарвлених слів (наприклад дієслово *égorger* – перерізати горлянку замість більш нейтрального за значенням дієслова *tuer* – вбивати), наведення цифрових показників (450 *victimes* – 450 жертв), а також перелік вбитих, конкретизація їх вікових та гендерних ознак (*Les femmes, les vieillards et les enfants n'ont pas été épargnés*). Усі ці мовні засоби мають чітку когнітивно-прагматичну спрямованість – змалювати читачеві весь жах війни, яка не припиняється на Близькому Сході.

Небайдуже Б. Вербер ставиться й до проблем забруднення навколишнього середовища в сучасному світі, що неодноразово висвітлювалось на сторінках його творів. Наприклад, у новелі «*Et l'on pendra tous les pollueurs (FUTUR POSSIBLE)*» зі збірки «*Paradis sur mesure*» письменник окреслює можливі наслідки надмірного використання природних запасів у сучасному світі. Автор моделює критичну екологічну ситуацію на нашій планеті, коли існування людства опинилося під загрозою через своє байдуже ставлення до природи та нищівне використання її багатств. Щоб зупинити процес самознищення, всім людям на планеті необхідно було в одну мить, раз і назавжди, відмовитись від усього, що несе хоч найменшу шкоду екології. Звісно, такі заходи розділили світове суспільство на тих, хто готовий до найкардинальніших рішень та змін і тих, хто не хотів підкорятись новому режиму. Щоб переконати суспільство в необхідності нового способу життя, президент Немруд оголошує яскраву промову:

Je suis aveugle mais je vois mieux que vous tous. Je vois que nous n'avons plus de temps, je vois que nous n'avons plus le choix. Je ne vous parle pas de politique, je vous parle de la survie de l'espèce. Je ne vous parle pas de morale, je vous parle d'urgence. Nous n'avons plus le temps de chercher des demimesures, de ménager les susceptibilités des consommateurs, des industriels ou des dirigeants. A situation extrême: mesures extrêmes [11, с. 14].

Читачеві одразу чітко вимальовується соціальне обличчя промовця – людини владної, яка займає високу посаду. Він насичує своє мовлення стилістичними фігурами, щоб якомога яскравіше описати проблему, з якою має впоратись суспільство, а також необхідність швидких та дієвих рішень. Наприклад, використання антитези *Je suis aveugle mais je vois mieux que vous tous* передає особливий

статус промовця, виділяє його серед решти населення, що уможлиблює більшу здатність до переконання інших людей. Щоб надати ваги своїм словам, президент двічі використовує прийом контрасту: *Je ne vous parle pas de politique, je vous parle de la survie de l'espèce. Je ne vous parle pas de morale, je vous parle d'urgence*. Як видно з прикладу, в уривку часто повторюються лексичні одиниці на початку речень (*Je vous parle*) – анафора, а також зустрічається їх повторення з граматичною категорією заперечення: *Je vous parle – Je ne vous parle pas*. Автор також використовує градацію (клімакс) – стилістичну фігуру, в основі якої почергове вживання лексем, де значення кожної наступної відрізняється більш сильним прагматичним впливом або семантичною перевагою в порівнянні з попередньою (*ménager les susceptibilités des consommateurs, des industriels ou des dirigeants*). Одним із найпоширеніших мовних прийомів у цьому уривку є вживання лексичних повторів: *Je vois que nous n'avons plus de temps, je vois que nous n'avons plus le choix; A situation extrême: mesures extrêmes*. Щоб бути максимально переконливим та чітко висловити своє бачення кризи, президент використовує здебільшого прості речення, з метою висловлювання – стверджувальні, заперечні та непитальні (розповідні та спонукальні).

Отже, здійснений соціолінгвістичний аналіз художнього простору творів Б. Вербера виявив зумовленість характеру мовлення й мовної поведінки індивідів типом виконуваної ним соціальної ролі. Те, що сприймається нейтрально представниками одних соціальних груп, у представників інших викликає протест або роздратування, а треті відстають його як єдино можливий спосіб вираження. Ті чи інші мовні одиниці можуть оцінюватися як символи приналежності мовця до певної соціальної групи. Досліджуючи мовні засоби, що позначають асиметричні відносини між людьми, необхідно включити соціальний компонент, який вказує нерівність статусів (або асиметрію соціальних ролей) учасників званої словом ситуації.

На прикладі промови президента в новелі «*Et l'on pendra tous les pollueurs (FUTUR POSSIBLE)*» зі збірки «*Paradis sur mesure*» було виявлено такі мовні засоби для втілення в тексті соціального конфлікту та напруження, як лексичний повтор, використання здебільшого простих речень, із метою висловлювання стверджувальних, заперечних та непитальних (розповідні та спонукальні). Мовлення головнокомандувача насичене такими стилістичними фігурами, як анафора, антитеза, градація.

Усі виявлені мовні засоби, які імплікують у текстах творів соціальний конфлікт та напруження, можуть виконувати такі комунікативні функції: переконання адресанта, змалювання бачення тієї чи іншої проблеми адресатом, відстоювання мовцем власних інтересів, висловлювання наказу чи бажання або, навпаки, можуть виражати виправдовування, вибачання тощо. Окреслення соціальних проблем сучасного суспільства в художньому просто-

рі творів Б. Вербера визначає провідну мету письменника-фантаста – закликати людей до шанобливого ставлення одне до одного, дбати про навколишнє середовище, помірно використовувати природні запаси планети.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо вивчення соціолінгвістичних аспектів художнього простору творів Бернара Вербера.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолінгвістика: учебник. М.: Изд-во Рос. гос. гуманит. ун-та, 2001. 437 с.
3. Вербець В.В., Субот О.А, Христюк Т.А. Соціологія: навчальний посібник. К.: КОЦДОР, 2009. 550.
4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. К.: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2010. 243 с.

5. Мечковська Н. Об'єкти і напрями в соціолінгвістичних дослідженнях (досвід систематизації). Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол. 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 13–20.

6. Barthes R. La division des langages // *Le bruissement de la langue*. Paris, 1984. P. 113–126.

7. Fishman J. *The Sociology of Language // Sociolinguistics. A Reader and Coursebook* / ed. by Nikolas Coupland and Adam Jaworski. New York: Newbury House Pub., 1997. P. 25–30.

8. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. С. 274.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Werber B. Les micro humains. URL: <https://sites.google.com/site/sisnelinea/les-micro-humains-22841896>.
2. Werber B. Les Fourmis. URL: <http://pdf-livres.blogspot.com/2013/06/telecharger-les-fourmis-werber-bernard.html>.
3. Werber B. Paradis sur mesure. URL: http://www.livredepoche.com/annonces/contenusite/premchap_werber-paradis.pdf.